

SZERGEJ ZLATOUSZTOV

A lett büntetés-végrehajtás helyzete az európai uniós csatlakozás jegyében

Jó napot kívánok Hölgyeim és Uraim!

Felszólalásom előtt a lett delegáció nevében szeretném kifejezni hálámat a lehetőségért, hogy részt vehetünk ezen a nagyszerű konferencián, amelynek célja és tematikája rendkívül fontos országunk büntetés-végrehajtása jövőbeni progresszív fejlődése érdekében.

A Lett Köztársaság – állampolgárai által megválasztott – parlamentje és kormánya sikeresen halad az Európai Unióba történő csatlakozás felé. Ezt bizonyítja a nemzeti népszavazás eredménye is, amely során ez év szeptember 20-án Lettország állampolgárai kinyilatkoztatták akaratukat az Európai Unióba történő belépést illetően.

Az európai struktúrához történő integráció irányát közvetlenül a lett függetlenség újjáépítésekor fogadták el a köztársaságban, és az utóbbi években minden ennek fényében, tervszerűen valósult meg. A folyamat kezdetén azonban nagyon fontos volt felkészíteni Lettországot a struktúrába való belépésre, beleértve a büntetés-végrehajtási területet is. Nagy segítséget nyújtottak számunkra az Európa Tanács szakértői, akik 1994. augusztusában látogatást tettek Lettországban.

A szakértők akkor arra a jogos következtetésre jutottak, hogy börtöneink helyzete nem felel meg az európai normáknak, és nagyon sok változtatásra van szükség mind a törvényhozás, mind a gyakorlati megvalósítás területén. Az Európa Tanács szakértői jelentésükben összeállítottak egy programot az egész büntetés-végrehajtás rendszerének reformjára vonatkozóan. A jelentést, mint kiindulópontot alapul véve, sikerült meggyőznünk Lettország kormányát és parlamentjét a területet érintő kardinális változások szükségességéről.

Eredményként könyvelhetjük el, hogy már 1994 végén jelentős változtatásokat foglaltak bele a lett büntetés-végrehajtási kódexbe, amelyek a büntetés-végrehajtás új, pontos rendszerét vezették be az angol progresszív rendszer mintáját követve. Az új rendszer az elítéltek differenciálásán alapul valamennyi büntetés-végrehajtási intézet keretein belül, valamint az elítéltek áthelyezésére – egyik intézettípusból a másikba – helyezi a hangsúlyt, amelynek során a büntetés már letöltött részét, valamint az elítéltek viselkedését veszik figyelembe. A rendszer megvalósításának érdekében a következő típusokra osztották fel a büntetés-végrehajtási intézeteket: zárt, félig-zárt, nyitott típus, valamint a fiatalok nevelő intézetei. A letartóztatást, mint előzetes biztonsági intézkedést, előzetesházakban töltik le a fogvatartottak.

Azóta eltelt 8 év. Jelenleg Lettország büntetés-végrehajtási rendszere 15 büntetés-végrehajtási intézetet foglal magában, valamint a személyi állomány képzésének Oktatási Központját és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát. A lett kormány döntése értelmében 2000. január 1-jétől a börtönöket a Belügyminisztérium hatásköréből áthelyezték az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe, és ez év november 1-jén befejeződött a börtönök szakszerű védelmi rendszerének kiépítése is.

Ez év november 1-jén Lettország büntetés-végrehajtási intézeteiben 8182 fogvatartott volt, ebből 4997 jogerős elítélt és 3185 előzetes fogvatartott. Az állam büntető politikájában bekövetkező változások és az ehhez kapcsolódóan 1999-ben bevezetett „Büntető törvény a szabadságvesztés és a büntetések új alternatíváiról” – elzárás, közérdekű munka, pénzbüntetés – hatásaként a rákövetkező három évben 8%-kal csökkent a Lettországban fogvatartott személyek száma. Azonban a bebörtönzési ráta (100 ezer főre eső fogvatartottak száma) nálunk még elég magas: 360. A 2002-es év összegzése szerint a büntetések összes válfaja közül a szabadságvesztés büntetés 28,2%-ot tett ki, és az elkövetők 75%-át súlyos bűncselekmény elkövetéséért ítélték el. Az elkövetett bűncselekményekért ténylegesen eltöltendő börtönbüntetésre ítélt személyek számának csökkentésére ügyében a legnagyobb reményt a pártfogó felügyelői szolgálathoz fűzzük, amely ebben az évben jött létre a lett Igazságügyi Minisztérium keretein belül.

A jogszabályok módosulásával egyidejűleg nemcsak a büntetés-végrehajtási intézetek nevét és státuszát változtatták meg, hanem jelentősen megváltozott architektúrájuk és belső szerkezetük is. A legtöbb lakóhelyiséget, amelyben korábban 50-100 elítélt volt elhelyezve, kis alapterületű zárkákká építették át egyenként 1-4 és 4-8 személy befogadására. Ez a folyamat még nem fejeződött be teljesen, mivel jelentős, intenzív finanszírozást igényel, azonban a feltételeket illetően több mint 4800 fogvatartott elhelyezése (57%) már most maximálisan megközelíti a nemzetközi követelményeket.

Lettország büntetés-végrehajtási rendszerének reformfolyamatában jelentős figyelmet fordítottak a konzervatív nézetek leküzdésére, amelyek a totalitárius rendszer örökségként maradtak fenn. Annak a figyelembevételével, hogy a társadalomban a büntetés-végrehajtás kapcsán hosszú ideig az elnyomó apparátusra asszociáltak, szükséges volt a szervezet tevékenységét a nyilvánosság számára nyitottabbá és érthetőbbé tenni. Az általunk kidolgozott információs politika lehetővé tette egy korrekt kapcsolat létrehozását a tömegkommunikáció képviselőivel, valamint bejutásukat a börtönökbe és az elítéltekkel történő interjúk készítését.

A társadalomra való nyitottsággal együtt fontos volt megváltoztatni a megrögzött nézeteket a börtönökben folyó foglalkoztatásról és az elítéltekkel való bánásmódról. Ez nagyon nehéznek bizonyult, hiszen a dogmatizmus és a konzervativizmus eszméi megszilárdultak a személyi állomány azoknak az idősebb és középkorú nemzedékhez tartozó tagjainak tudatában és viselkedésében, akik a szovjet rendszer alatt szereztek tapasztalatot a büntetés-végrehajtás intézeteiben. A régi, rögződött sztereotípiák elvetésében nagy mértékű segítséget nyújtott Európa államainak büntetés-végrehajtási szervezeteivel való kapcsolataink fejlődése, amelyek jelentősen kiszélesítették személyi állományunk látókörét és tudását. A leggyümölcsözőbb együttműködésnek az 1995-ben az Eu-

rópa Tanács által megerősített NORD – BALT PRISON projekt bizonyult, amelynek keretében Lettország 12 börtöne kötött együttműködési megállapodást Norvégia, Svédország, Finnország és Németország megfelelő börtöneivel. Összegezve elmondhatjuk, hogy a projekt sokban megváltoztatta büntetés-végrehajtási rendszerünk állapotát mind anyagi mind erkölcsi értelemben.

A reform megvalósításának mechanizmusát, a javasolt, prioritást élvező értékeket és az elért sikereket az Európa Tanács, az Európai Unió, a nemzetközi konvenciók és deklarációk alapvető követelményeinek kontextusában vizsgáljuk, amelyek törvényerőre emelkedtek a Lett Köztársaságban.

2003. január 1-jén hatályba lépett Lettország törvénye a „Szabadságvesztés letöltésére szolgáló helyek irányításáról”, amely jogszabályi szinten megszilárdította a személyi állomány helyzetét, jogait, kötelezéseit és szociális garanciáit. A törvény elfogadása jelentős mértékben lehetővé tette a hivatásos állomány helyzetének stabilizációját.

A megvalósítást globálisan és progresszíven képzeljük el, azonban cselekedni sajnos lokálisan kell a helyi feltételekből és lehetőségekből kiindulva. Reformunk dinamikussága szoros összefüggésben van az állam anyagi és emberi forrásaival. Az anyagi eszközök hiánya, valamint az a tény, hogy 1999. óta a költségvetési deficit évente 33%-os, lelassítja a fogvatartottak szociális, mindennapi helyzetének javulását, nem teszi lehetővé, hogy olyan gyorsan haladjunk előre, ahogyan szeretnénk. Szintén csökken a börtönök újjáépítését szolgáló beruházási programok finanszírozása.

Mindemellett standardjaink még nem felelnek meg teljes mértékben az Európa Tanács és az Európai Unió követelményeinek. Ezért megalapozott és jogos kritikával illettek minket az „Európai Bizottság a Kínzás és a Fogvatartottakkal Való Embertelen Bánásmód Ellen” képviselői, akik 2002. szeptemberében és októberében jártak Lettországban ellenőrzés céljából. Így például nem áll módunkban az előírt 4 m² biztosítási személyenként, csak 2,5 m² -t biztosítunk a férfi fogvatartottak számára, míg 3 m²-t a női és a fiatalok számára. Továbbá a fogvatartottakat 1-4 és 4-8 személyes zárkákban kellene elhelyezni, amíg nálunk még mindig vannak olyan zárkák, amelyekben 8-18 fogvatartott van elhelyezve, ami a Bizottság véleménye szerint elfogadhatatlan. Nem elegendő személyi állományunk tagjainak száma, különösen alacsony a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozók (szociális munkások, pszichológusok és egyéb kategóriába tartozó szakemberek) száma. A személyi állomány és a fogvatartottak aránya 1:5, ami az egyik legrosszabb mutató Európában.

Nem teljes mértékben adott a lehetőség a fogvatartottak számára, hogy iskolai végzettséget szerezzenek, dolgozzanak és rehabilitációs programokban vegyenek részt. Az elítéltek foglalkoztatottsága börtöneinkben 32%-os, az általános műveltséget nyújtó oktatás a fogvatartottak 6%-át, illetve a szakmák oktatása 12%-ukat érinti. Még nem sikerült bebizonyítani a kormánynak, hogy az elítéltek munkáját nem egy gazdasági kategóriával kell azonosítani, hanem úgy kell tekinteni, mint reszocializációjuk legfontosabb eszközét.

A fent említetteken kívül is vannak olyan jelentős nehézségeket okozó problémák, amelyekkel a lett börtönök dolgozói csak az utóbbi években szembesültek.

Először is a kábítószeres és a pszichoaktív szerek használatának növekedése az országban. Új, fiatal csoportok jelennek meg, mint a szerek fogyasztói. Újfajta kábítószeresek jelennek meg a piacon, s új felhasználási módozatai jelennek meg a kábítószereseknek. Ez a negatív folyamat nem kerülte el börtöneinket sem. Az utóbbi évek során a börtönbe kerülő kábítószeres használók száma 3,5-szeresére nőtt – 2000-ben 628 fő volt, ez a szám 2002-re 2227-re nőtt, amely a fogvatartottak 7,1%-nak, illetve 26,8%-ának felel meg. Nő a kábítószer törvénytelen előállításáért, kereskedelemért, birtoklásáért, terjesztéséért elítéltek száma. Az ilyen kategóriájú elítéltekkel történő munka különös figyelmet és becsületességet kíván meg a személyzet részéről.

A következő probléma a börtönökben lévő AIDS fertőzöttek és AIDS betegek problémája. Számuk szintén évről évre nő. Amíg 1997-ben csak egy HIV fertőzött volt nyilvántartva és AIDS beteg nem volt, addig idén már 522 HIV fertőzött és 26 AIDS beteg fogvatartott volt nyilvántartva. Ez a probléma kapcsolódik az előzőhöz a legközvetlenebb módon, hiszen ezeknek a személyeknek a 95%-a megrögzött kábítószer-fogyasztó, aki intravénásan használta a szereket az intézeten kívül. Bekerülve a börtönbe ezek az emberek bármilyen eszközzel igyekeznek kábítószerhez jutni, hogy folytassák azok használatát, súlyosan terjesztve az AIDS vírust a fogvatartottak körében.

Végül az utolsó probléma – amely eddig még nem érintett minket komolyan, de a jövőben feltétlenül számolnunk kell vele – az Európai Unióhoz történő csatlakozással kapcsolatos emigrációs folyamat megerősödése, és ebből kifolyólag a külföldi fogvatartottak számának növekedése. Jelenleg a lett börtönökben lévő külföldi fogvatartottak aránya 0,9%, és ezeknek a személyeknek a legnagyobb része a volt Szovjetunió területéről jött. A nyelvi problémák és a szabadulásuk utáni lakóhelyük meghatározása eddig nem jelentett számunkra nagy problémát. Lettország belépésével az Európai Unióba azonban ez a kérdés jelentősen bonyolultabbá válik. Ezt előre látjuk, lehetőségeinkhez képest felkészülünk rá, és biztosak vagyunk benne, hogy más országok tapasztalatait felhasználva megoldjuk ezt a problémát.

Köszönöm a figyelmet.